

Η ΗΘΙΚΗ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΤΟΥ ΠΕΝΤΗΚΟΣΤΑΡΙΟΥ

Υ Π Ο

ΣΤΥΛΙΑΝΟΥ ΧΑΡΑΚΑ

Καθηγητού Θεολογικῆς Σχολῆς Brookline

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Εἰς τὴν σύγχρονον ἐποχὴν κατὰ τὴν ὁποῖαν συνεχῶς αὐξάνει ἡ ἀναγνώρισις τῆς ἀληθείας, ὅτι ἡ γνῶσις εἶναι ἐνιαία καὶ ὅτι οἱ διάφοροι καὶ ἀνεξάρτητοι τομεῖς τῆς ἐρεύνης μᾶλλον διασποῦν τὴν ἐνότητα ταύτην τῆς γνώσεως, γίνεται προσπάθεια νὰ μεταπηδῶνται τὰ ὅρια τῆς ἐπὶ μέρους ἐρεύνης, πρὸς ἐξεύρεσιν βαθυτέρων ἀληθειῶν, αἱ ὁποῖαι εὐρίσκονται εἰς τὴν σύνδεσιν τῶν κειχωρισμένων αὐτῶν τομέων μελέτης. Οὕτω, φερ' εἰπεῖν, ἡ Κατηχητικὴ καὶ ἡ Λειτουργικὴ τοῦ Πρακτικοῦ Κλάδου τῆς Θεολογίας δύνανται νὰ ἀλληλοπλουτίζωνται, ὡς ἐμφαίνεται εἰς τὸ ἔργον τοῦ Καθηγητοῦ Εὐαγγέλου Θεοδώρου ὑπὸ τὸν τίτλον Ἑ Μ ο ρ φ ω τ ι κ ῆ Ἀ ξ ί α τοῦ Ἰ σ χ ῦ ο ν τ ο ς Τ ρ ι φ ῶ δ ῖ ο υ¹ καὶ ἐνθα ἀναπτύσσεται ἡ ἀλήθεια τῆς «Λειτουργικῆς Μορφώσεως». Παρόμοιαι μελέται γίνονται καὶ ἐπὶ τῶν διαφόρων κλάδων τῆς Θεολογίας καί, ἐπὶ πλεόν, μεταξύ τῆς Θεολογίας καὶ τῶν ἄλλων ἐπιστημῶν. Ἡ παρούσα μελέτη σκοπὸν ἔχει νὰ ἐξετάσῃ μίαν ἐποψιν τῆς συναρτήσεως τῆς Λειτουργικῆς καὶ τῆς Χριστιανικῆς Ἠθικῆς εἰς ἓν ἐκ τῶν ἐν ἰσχύει λειτουργικῶν βιβλίων τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, τὸ Πεντηκοστάριον.

Πρὸς τοῦτο εἶναι ἀπαραίτητον εἰσαγωγικῶς πρῶτον νὰ θιξῶμεν γενικῶς τὰς σχέσεις τῆς λατρείας καὶ τῆς ἠθικῆς καὶ δογματικῆς διδασκαλίας τῆς Ἐκκλησίας, δεῦτερον, νὰ καθορίσωμεν, τὸν ἐπιδιωκόμενον σκοπὸν τῆς μελέτης ταύτης, τρίτον νὰ ἀναφερθῶμεν εἰς τὴν προέλευσιν καὶ διαμόρφωσιν τοῦ ἐν ἰσχύει Πεντηκοσταρίου, καὶ τέλος, νὰ περιγράψωμεν τὸν τρόπον τῆς ἐρεύνης.

1. Ἡ Πηγὴ τῶν Σχέσεων Χριστιανικῆς Λατρείας καὶ Ἠθικῆς.

Ποῖαι αἱ βασικαὶ προϋποθέσεις αἱ ὁποῖαι μᾶς ὤθησαν νὰ προβῶμεν εἰς τὴν μελέτην περὶ τῆς ἠθικῆς διδασκαλίας ἐνός λειτουργικοῦ βιβλίου ὡς τὸ Πεντηκοστάριον; Διατί πιστεύομεν ὅτι πρέπει νὰ ἔχη σχέσιν ἐν βι-

1. Εὐαγγέλου Δ. Θεοδώρου, Ἑ Μ ο ρ φ ω τ ι κ ῆ Ἀ ξ ί α τοῦ Ἰ σ χ ῦ ο ν τ ο ς Τ ρ ι φ ῶ δ ῖ ο υ (Ἀθήναι, 1958), σ. 20, 21.

βλίον τῆς λατρείας τῆς Ἐκκλησίας μετὰ τῆς ἠθικῆς; Καὶ ἂν ὑπάρχη σχέσις τις, πόθεν προέρχεται; Αἱ ἐρωτήσεις αὗται πρέπει πρωτίστως νὰ λάβουν ἀπάντησιν πρὶν ἀκόμη ὀμιλήσωμεν περὶ τοῦ σκοποῦ τῆς μελέτης καὶ τοῦ τρόπου αὐτῆς.

Αἱ σχέσεις τῆς Λατρείας καὶ τῆς Χριστιανικῆς Ἠθικῆς καταφαίνονται ἐν πρώτοις ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι καὶ ἡ μὲν καὶ ἡ δὲ εὐρίσκουν τὰς βάσεις των εἰς τὴν δογματικὴν πίστιν τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ ἀλήθεια αὕτη τονίζεται ὑπὸ τῶν δογματικῶν θεολόγων τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας. Ὁ Ζήκος Ῥώσης λέγει· «ἡ δὲ Χριστιανικὴ Ἠθικὴ, στηριζομένη ἐπὶ τῆς Δογματικῆς καὶ τῶν ἐνεργειῶν τοῦ Θεοῦ κατὰ τὴν πρὸς τὸν ἄνθρωπον σχέσιν αὐτοῦ ἐξετάζει τὰς ἐνεργείας ἢ πράξεις τοῦ ἀνθρώπου, δεικνύουσα τί ὀφείλει οὗτος νὰ πράττει... Πρὸς δὲ τὴν κυρίως Λειτουργικὴν ἢ Τελετουργικὴν ἔχει στενὴν σχέσιν ἡ Δογματικὴ, καθ' ὅσον πολλοὶ ὕμνοι... ὑπόθεσιν ἔχουσι δόγματα ἐν μορφῇ λειτουργικῆ...»². Καὶ ὁ Χρήστος Ἀνδρούτσος γράφει σχετικῶς· «Ὡς δῆλα δὴ ἡ πίστις ὑπόκειται βάσις εἰς τὸν βίον, καὶ ἐκδηλοῦται ἐν τῇ πρὸς τὸν Θεὸν λατρείᾳ οὕτω καὶ ἡ θεωρητικὴ τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐπιστήμη εἶναι ἡ μήτηρ καὶ τροφὸς τῶν πρακτικῶν τῆς θεολογίας ἐπιστημῶν. Ἐν τῇ Δογματικῇ ἔχει τὰς ἀρχὰς ἡ Χριστιανικὴ Ἠθικὴ, ἡ αὐτὴ δὲ ὑπόκειται ὡς βάσις εἰς τε τὴν Λειτουργικὴν...»³.

Οὕτως καὶ ὁ Παναγιώτης Τρεμπέλας τονίζει ῥητῶς· «...ἡ Χριστιανικὴ Ἠθικὴ βασίζεται ἐπὶ δογματικοῦ θεμελίου, δανειζομένη τὰς ἀρχὰς αὐτῆς ἐκ τῆς Δογματικῆς...». Προσθέτει δὲ καὶ ὅτι «...ἡ λατρεία ἐνσωματώνει ζῶσαν καὶ ἐποπτικὴν ἔκφρασιν τῆς πίστεως, πολλοὺς δογματικοὺς ὅρους καὶ διατυπώσεις εἰς τοὺς ὕμνους καὶ τὰς εὐχὰς αὐτῆς συνυφαίνουσα...»⁴. Ἐκ τούτου συνάγεται ὅτι κατὰ βάσιν ἡ Χριστιανικὴ Ἠθικὴ καὶ ἡ Χριστιανικὴ Λατρεία ἔχουν κοινὴν τὴν πηγὴν καὶ ἀποτελοῦν δύο ἐκφράσεις αὐτῆς· ἡ μὲν ἠθικὴ ὡς ἡ μᾶλλον δεοντολογικὴ καὶ μορφωτικὴ περὶ τῶν πράξεων, ἡ δὲ λατρεία ὡς μία ἀπαραίτητος ἔκφρασις τῆς δογματικῆς πίστεως⁵. Ἐφ' ὅσον λοιπόν, ἔχουν κοινὴν τὴν πηγὴν, εἶναι ἐπόμενον ὅτι ὑφίσταται σχέσις μεταξὺ αὐτῶν. Εἶναι φανερόν, ἐπομένως, ὅτι δικαίως ἀναμένομεν νὰ εὐρωμεν εἰς τὴν λατρείαν, καὶ ἐκφράσεις συνδεομένας μετὰ τὴν ἠθικὴν διδασκαλίαν τῆς Ἐκκλησίας. Μᾶς ἐνδιαφέρει ἐνταῦθα τὰ μέγιστα ἡ φύσις τῶν ὡς ἄνω σχέσεων.

2. Ζήκου Ῥώση, Σύστημα Δογματικῆς τῆς Ὀρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας (Ἀθήναι: Τυπογραφεῖον «Ἀνάστη Κωνσταντινίδου», 1903), Τόμος Πρῶτος, σ. 34,35.

3. Χρήστου Ἀνδρούτσου, Δογματικὴ τῆς Ὀρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας (Ἐκδοσις Δευτέρα: Ἀθήναι: Ἐκδοτικὸς Οἶκος «Ἀστήρ», 1956), σ. 21.

4. Παναγιώτου Τρεμπέλα, Δογματικὴ τῆς Ὀρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας (Ἀθήναι: «Ζωή», 1959), Τόμος Πρῶτος, σ. 49.

5. David Hume, A Treatise on Human Nature, Bk III, Pt. I, sec I.

Τὸ γεγονός, ὕπερ προστίθησιν ἔτι περισσοτέραν σημασίαν καὶ ἀξίαν εἰς τὸ ἠθικὸν περιεχόμενον τῆς λατρείας εἶναι ὅτι εἰς ὠρισμένας περιπτώσεις ἢ λατρεία δὲν ἐκφράζει ἀπλῶς τὸ δόγμα, ἀλλὰ πολλάκις ἀποτελεῖ πηγὴν τοῦ δόγματος. Ἡ λατρεία, «ἀντλοῦσα μὲν ἐκ τῆς Δογματικῆς, χρησιμεύουσα δὲ καὶ ὡς πηγὴ ταύτης διὰ τὰ μήπω εἰς ἐπίσημους καὶ συνοδικὰς ἀποφάνσεις διατυπωθέντα δόγματα», κατὰ τὸν Παναγιώτην Τρεμπέλαν μᾶς ἐνδιαφέρει, διότι, ὡς πηγὴ τῆς δογματικῆς διδασκαλίας, δύναται νὰ ἀφορᾷ καὶ τὴν ἠθικὴν διδασκαλίαν, ἢ ὅποια βασιζέται ἐπὶ τοῦ δόγματος⁷ καὶ γενικώτερον ἐπ' αὐτῆς ταύτης τῆς Θείας Ἀποκαλύψεως⁸. Ὡς ἐκ τούτου, ἢ λατρεία δύναται νὰ θεωρηθῆ μία ἐκ τῶν πηγῶν τῆς Χριστιανικῆς Ἠθικῆς.

Ἐτέρα δὲ ἀποψὶς τῶν σχέσεων ἠθικῆς καὶ λατρείας εἶναι τὸ γεγονός ὅτι ἡ προσευχὴ καὶ ἡ λατρεία δύναται νὰ ἐπιδροῦν ψυχολογικῶς καὶ μορφωτικῶς καὶ οὐσιαστικῶς ἐπὶ τοῦ ἐκκλησιαζομένου ὅσον ἀφορᾷ τὰς ἠθικάς του σχέσεις μετὰ τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ συνανθρώπου. Ἡ «βίωσις τοῦ Ἁγίου καὶ τοῦ Θεοῦ» ἐν τῇ λατρείᾳ, κατὰ τὴν ἐπιτυχῆ ὀρολογίαν, τοῦ Καθ. Εὐαγγέλου Θεοδώρου⁹ ὅχι μόνον δύναται νὰ μορφώῃ ἠθικῶς τὸν λατρεύοντα πιστόν, ἀλλὰ καὶ νὰ ἀνοίγῃ εἰς αὐτὸν τὰς πηγὰς τῆς χάριτος πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς θελήσεως καὶ φωτισμὸν τῆς διανοίας καὶ χορηγήσεως τῆς ἐπιθυμίας πρὸς ἐπιτέλειαν τοῦ ἠθικοῦ παραγγέλματος ἢ νόμου.

Συμπεραίνομεν ὅτι θὰ πρέπη νὰ ὑπάρχῃ ἠθικὸν περιεχόμενον εἰς τὸ Πεντηκοστάριον καὶ ὅτι δυνάμεθα καὶ ὀφείλομεν νὰ τὸ μελετήσωμεν πρὸς καθορισμὸν τῆς διδασκαλίας ταύτης.

2. Σκοπός.

Τί σκοπεύομεν νὰ εὐρωμεν ἀπὸ τὴν λίαν περιορισμένην ταύτην ἔκφρασιν τῆς λατρευτικῆς ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ ἠθικῆς ἐπόψεως; Χωρὶς ἀμφιβολίαν, δὲν ἀξιοῦμεν νὰ εὐρωμεν ἐν αὐτῇ μίαν τελείαν, ὠλοκληρωμένην καὶ ἀνελλιπῆ ἐπιστημονικὴν ἔκθεσιν τῆς Χριστιανικῆς Ἠθικῆς. Ἡ ἀξίωσις αὕτη θὰ ἦτο

6. Ἐνθ' ἄνωτ. σ. 19.

7. Ἴδε καὶ Ἰωάννου Καρμίρη, Σύνοψις τῆς Δογματικῆς Διδασκαλίας τῆς Ὀρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας (Ἀθήναι, 1957), σ. 7, ἐνθα τονίζει ὅτι οἱ Ἐπίσκοποι εἰς τὰς Οἰκουμενικὰς Συνόδους, δογματίζοντες, ὀφείλουσιν ἀνὰ ἐκφράζωσι καὶ διερμηνεύουσιν ἐν αὐταῖς πιστῶς καὶ ἀκριβῶς τὴν κοινὴν ταύτην καὶ καθολικὴν πίστιν καὶ συνειδήσιν τῆς Ἐκκλησίας ὡς ὅλου, τὴν ἐκ τῆς ἁγίας Γραφῆς ἀπορρέουσαν καὶ ἐκφράζομένην ἐν ὅλῃ τῇ θρησκευτικῇ καὶ μάλιστα τῇ λατρευτικῇ ζωῇ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ πληρώματος καὶ κατ' ἐξοχὴν ἐν τῇ γραπτῇ δογματικῇ Παραδόσει τῆς Ἐκκλησίας.

8. Παναγιώτου Δημητροπούλου, Χριστιανικὴ Ἠθικὴ κατὰ τὰς Πανεπιστημιακὰς Παραδόσεις πρὸς τοὺς Φοιτητὰς τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς (Θεσσαλονίκη: «Φοιτητικὸν» Σάββα Γαρταγάνη, 1964), σ. 26.

9. Ἐνθ' ἄνωτ., σ. 70-72.

παράλογος, διότι ἡ Ἡθικὴ ἔχει καὶ ἑτέρας πηγὰς καὶ ἀκόμη ἑτέρας λειτουργικὰς πηγὰς, ὅπως εἶναι ἡ Θεία Λειτουργία, τὸ Τριῶδιον, ἡ Παρακλητικὴ, τὰ ὑπόλοιπα Μυστήρια, αἱ εὐχαὶ τῆς Μεταλήψεως καὶ ὅλαι αἱ ἕτεραι ἀκολουθίαι καὶ εὐχαί. Ὁ κύριος σκοπὸς εἶναι νὰ ἐξακριβώσωμεν ποῖαι ἐπόψεις τῆς ἠθικῆς διδασκαλίας τονίζονται ἰδιαίτερος κατὰ τὴν μετὰ τὸ Πάσχα περίοδον τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ λειτουργικοῦ ἔτους. Παραπλευρῶς, θὰ ζητήσωμεν νὰ εὕρωμεν τὸν τρόπον τῆς ἐπιβολῆς τῆς ἠθικῆς διδασκαλίας. Θὰ προσέξωμεν ἐπίσης νὰ πληροφορηθῶμεν ἂν εὐρίσκωνται εἰς τὰς διδασκαλίας τοῦ Πεντηκοσταρίου καὶ ἠθικαὶ τοιαῦται πρωτότυποι ἢ ἔστω καὶ σπάνιοι. Ἐπὶ πλεόν, πρέπει νὰ ἀναζητήσωμεν τοὺς λόγους καὶ τὰς αἰτίας τοῦ ἠθικοῦ περιεχομένου τοῦ Πεντηκοσταρίου ὡς διεμορφώθη καὶ ἀνεπτύχθη ὑπὸ τὴν σημερινὴν αὐτοῦ μορφήν καὶ διάταξιν.

3. Τὸ ἐν Ἴσχυϊ Πεντηκοστᾶριον καὶ τὸ Κείμενον τῆς Μελέτης ταύτης.

Ὡς ἐμφαίνεται ἀπὸ τὴν ἱστορίαν τῆς ἀναπτύξεως τῆς λατρείας τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, τὸ Πεντηκοστᾶριον ὡς ἰδιαίτερον λειτουργικὸν βιβλίον ἤρρησε πολὺ νὰ διαμορφωθῇ.

Τὰ λειτουργικὰ βιβλία, τὰ ἐν ἰσχυϊ σήμερον, ἀντιπροσωπεύουν μακροαίωνα ἐξέλιξιν καὶ ἐμπεριέχουν στοιχεῖα ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτέρων ἐποχῶν τῆς Ἐκκλησίας συνυφασμένα μετὰ πολλῶν νεωτέρων στοιχείων τῆς βυζαντινῆς Ὁρθόδοξου λατρείας συνάμα δὲ ἀντιπροσωπεύουν ὄχι μίαν ἐξελισσομένην λειτουργικὴν παράδοσιν, ἀλλὰ δύο· τὴν Ἱεροσολυμιτικὴν καὶ τὴν Κωνσταντινουπολιτικὴν. Ἐκ τῶν δύο αὐτῶν λειτουργικῶν τύπων διεμορφώθη τὸ Τυπικὸν τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας, τὸ ὁποῖον ἐπὶ τῇ βάσει τῶν κινήτων καὶ ἀκινήτων ἑορτῶν διαρρυθμῆ τὴν καθ' ἑκάστην τέλεσιν τῶν Ἱερῶν Ἀκολουθιῶν¹⁰.

Ἀρχαῖον δὲ λειτουργικὸν βιβλίον, περιέχον κοντάκια, καὶ ἄλλα τροπάρια καὶ γνωστὸν εἰς τὸν Θεόδωρον τὸν Στουδίτην, ὁ ὁποῖος συνέβαλε εἰς τὴν συγχώνευσιν τῶν δύο ἀναφερομένων ἀνωτέρω λειτουργικῶν τύπων, ἦτο τὸ Τροπολόγιον. Κατὰ τὸν Ἰ αἰῶνα ἔπαυσε ἡ χρῆσις αὐτοῦ. «Παραλλήλως ὑφίστατο καὶ τὸ βιβλίον τοῦ Τριωδίου διὰ τὰς ἀπὸ τοῦ Πάσχα ἐξαρτωμένας κινήτας ἑορτάς»¹¹. Ἦρχισε τότε ὅμως νὰ ἀλλοιοῦται τὸ περιεχόμενον αὐτοῦ καὶ νὰ ἀντικαθίσταται ἀπὸ ὑλικὸν ἀποτελούμενον σχεδὸν ἀποκλειστικῶς ἀπὸ «Τριῶδια συντεθειμένα ὑπὸ Θεοδώρου καὶ Ἰωσήφ τῶν Στουδιτῶν»¹². Ὁ ὅρος «Τριῶδια» ἀναφέρεται εἰς τὸ γεγονός· ὅτι ἐν ταῖς ἀκολουθίαις ταύταις,

10. Εὐαγγέλου Θεοδώρου, Ἐνθ' ἄνωτ., σ. 40-41.

11. Παναγιώτου Τρεμπέλα, Ἐκλογὴ Ἑλληνικῆς Ὁρθοδόξου Ὑμνογραφίας (Ἀθῆναι: Ἀποστολικὴ Διακονία, 1949), σ. κε'-κστ'. Ὁ Εὐαγγελοῦ Θεοδώρου ἀνάγει τὴν ὑπαρξίν Τριωδίων εἰς τὸν ἔβδομον αἰῶνα τοῦλάχιστον. Ἐνθ' ἄνωτ., σ. 39.

12. Αὐτόθι, σ. κστ' ἴδε καὶ σ. 227. Εὐαγγέλου Θεοδώρου, Ἐνθ' ἄνωτ. σ. 40-41.

(«κανών»), ως ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἀντὶ τῶν ἐννέα ῥόδων εἶχεν ἢ ἐξακολουθεῖ νὰ ἔχη μόνον τρεῖς ῥόδους, τ. ἔ. τὴν η' καὶ θ' σταθερῶς, καὶ μίαν ἐκ τῶν πέντε πρώτων»¹³.

Ἄλλ' ἂν ἀληθεύῃ ὅτι ὁ τύπος τῶν ὕμνων τοῦ Τριωδίου ὑπέστη ἐξέλιξιν, εἶναι ἐπίσης ἀληθές ὅτι ἡ λειτουργικὴ περίοδος, ἡ ὁποία ἐκαλύπτετο ὑπ' αὐτοῦ, ὑπέστη ἀλλοίωσιν. Κατ' ἀρχήν, ὡς εἶδομεν, τὸ Τριώδιον ἐκαλύπτεν ὅλας τὰς ἀπὸ τοῦ Πάσχα ἐξαρτωμένας ἐορτάς, δηλαδὴ τὰς ἐορτάς πρὸ καὶ μετὰ τὸ Πάσχα. Οὕτως «διὰ τὸν λόγον αὐτὸν ἀρχικῶς ὠνομάζετο Τριώδιον καὶ τὸν νῦν καλούμενον «Πεντηκοστάριον», ἦτοι τὸ λειτουργικὸν βιβλίον, καὶ ἡ χρονικὴ περίοδος τῶν πενήκοντα ἡμερῶν ἀπὸ τοῦ Ὁρθρου τῆς Κυριακῆς τοῦ Πάσχα καὶ ἐξῆς... Τὸ λειτουργικὸν βιβλίον «Πεντηκοστάριον» ἀπετέλει ἀρχικῶς μίαν συλλογὴν μετὰ τοῦ λειτουργικοῦ βιβλίου «Τριώδιον» ἀποσπασθὲν καὶ διακριθὲν βραδύτερον ἀπ' αὐτοῦ. Παρὰ ταῖς σλαυϊκαῖς Ἐκκλησίαις τὸ «Πεντηκοστάριον» ἔτι καὶ σήμερον καλεῖται «Τριώδιον τῶν ἀνθῶν» πρὸς διάκρισιν αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ Τριωδίου τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας, ὅπερ παρ' αὐταῖς χαρακτηρίζεται ὡς «Τριώδιον τῆς νηστείας»¹⁴. Τὸ ὅτι καὶ ἡ ὀνομασία καὶ ἡ ἐπέκτασις τοῦ Πεντηκοσταρίου κατ' ἀρχὰς ἐκυμαίνοντο καὶ δὲν ἦσαν σαφῶς καθωρισμένα ἀποδεικνύεται καὶ ἐκ τῆς ὑπάρξεως ἀρχαίου τινὸς Πεντηκοσταρίου τοῦ Regio Codex 2492 μὲ ἐπιγραφὴν «Τριώδιον ἀρχόμενον ἀπὸ τοῦ δικαίου Λαζάρου μέχρι τῶν ἀγίων Πάντων», ἐνῶ τὸ ἐν ἰσχύει Πεντηκοστάριον δὲν συμπεριλαμβάνει τὴν Μεγάλην Ἐβδομάδα¹⁵.

Ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ἡ τελικὴ μορφή τοῦ σημερινοῦ Τριωδίου ὀφείλεται εἰς τοὺς ἀντιγραφεῖς οἱ ὁποῖοι «εἰργάσθησαν διὰ τὴν ἀποκρυστάλλωσιν τῆς μορφῆς, ἐφ' ἧς βραδύτερον ἐστηρίχθη ἡ πρώτη ἐντυπος ἐκδοσις αὐτοῦ...», δυνάμεθα νὰ συναγάγωμεν ὅτι καὶ τὸ παρόμοιον ἐγένετο σχετικῶς μὲ τὸ Πεντηκοστάριον. Φαίνεται ὅμως, ἐκ τῶν ἀμέσως κατωτέρω ὅτι αὐτὸ δὲν ἀληθεύει ἀπολύτως καὶ ὅτι ἡ διαμόρφωσις τοῦ περιεχομένου τοῦ Πεντηκοσταρίου συνεχίσθη καὶ μετὰ τὴν πρώτην ἐκτύπωσιν αὐτοῦ.

Εἶναι ἄγνωστον πότε ἐγίνε ἡ πρώτη ἐντυπος ἐκδοσις τοῦ Πεντηκοσταρίου. Εἶναι γνωστὸν, ὅμως, ὅτι ὁ Ἰουστίνος Δεκαδῦος ἐσκόπευε, περὶ τὸ 1500 νὰ ἐκδόσῃ τὸ Πεντηκοστάριον, ἀλλ' ἂν τὸ ἐπέτυχεν εἶναι ἄγνωστον. Ἡ πρώτη γνωστὴ ἐκδοσις αὐτοῦ ἐγένετο τὸ 1568 ὑπὸ ἀγνώστου ἐκδότου καὶ ἡ δευτέρα ἐγίνε τὸ 1579 μὲ τὴν ἐξῆς διαφωτιστικὴν ἐπιγραφὴν «Τὸ παρὸν βιβλίον τετύπεται Ἐνετίησιν ἐγγίς Ἰακώβου τοῦ Λεογγίνου, ὅπερ περιέχει πλεῖστα Τροπάρια, Ἰδιόμελα, Κανόνας τε καὶ Συναξάρια, ἄ, συλλε-

13. Εὐαγγέλιον Θεοδώρου, Ἐνθ' ἄνωτ., σ. 40-41.

14. Αὐτόθι, σ. 40 καὶ ὑποσημ. 1.

15. «Πεντηκοστάριον», Μεγάλη Ἑλληνικὴ Ἐγκυκλοπαίδεια, «Πυρροῦ», 1932, Τόμος 19, σ. 923.

χθέντα νῦν ἐκ πολλῶν καὶ καλῶν βιβλίων οὐκ ἦσαν ἐν τοῖς ἄλλοις τοῖς προτυπωθεῖσι παρὰ τῶν ἄλλων Πεντηκοσταρίοις»¹⁶. Εἶναι, λοιπόν, φανερόν ὅτι τὸ περιεχόμενον τοῦ Πεντηκοσταρίου, ἀκόμη καὶ μετὰ τὴν ἔκδοσιν αὐτοῦ ὑπέστη ἀλλαγὴν, ἂν καὶ ὄχι εἰς τὴν μορφήν.

Τὸ κείμενον τῆς παρουσίας μελέτης εἶναι τὸ πολὺ γνωστὸν καὶ εὐρέως κυκλοφοροῦν τοῦ «Σαλιβέρου», εἰς τὸ ὁποῖον ἀναφέρονται τὰ ἐξῆς: «διορθωθὲν καὶ δι' ἐνὸς προλόγου πλουτισθὲν ὑπὸ Βαρθολομαίου Κουτλουμουσιάνου τοῦ Ἰμβρίου, ἔκδοσις νεωτάτη ἐν ἧ προσετέθησαν εἰς τὸν οἰκειὸν αὐτῶν τόπον αἱ ἐπιδιορθώσεις καὶ προσθήκαι τοῦ αὐτοῦ μετὰ καὶ πολλῶν ἄλλων παρὰ τοῦ αἰμνήστου Σπυρίδωνος Ἱερομονάχου Ζέρβου, Ἀρχιμανδρίτου τοῦ Οἴκουμενικοῦ Θρόνου», καὶ ἔτος ἐκτυπώσεως 1916.

Τὸ Πεντηκοστάριον καλύπτει τὴν περίοδον ἀπὸ τοῦ Ὁρθροῦ τοῦ Πάσχα ἕως τὴν Κυριακὴν τῶν Ἀγίων Πάντων, ἐν ὅλῳ πενήντῃ ἑπτά ἡμέρας. Συμπεριλαμβάνει ἑννέα Κυριακὰς κατὰ τὴν ἐξῆς τάξιν:

1. Τὸ Ἅγιον Πάσχα.
2. Τοῦ Θωμᾶ.
3. Τῶν Μυροφόρων.
4. Τοῦ Παραλύτου.
5. Τῆς Σαμαρείτιδος.
6. Τοῦ Τυφλοῦ.
7. Τῶν Ἀγίων Πατέρων τῆς Α' Οἴκουμενικῆς Συνόδου.
8. Τῆς Πεντηκοστῆς.
9. Τῶν Ἀγίων Πάντων.

Ἡ Πέμπτη τῆς Ἀναλήψεως, μετὰ τὴν Κυριακὴν τοῦ Τυφλοῦ καὶ τῆς Κυριακῆς τῶν Ἀγ. Πατέρων ἐπίσης συμπεριλαμβάνεται. Ἡ περίοδος εἶναι χαρμόσυνος καὶ νικηφόρος καὶ οἰύμνοι καὶ ἡ λατρεία τῆς περιόδου γενικῶς ἀνταντικλοῦν τὸ πνεῦμα αὐτὸ τῆς Ἀναστάσεως ἐν συγκρίσει μὲ τὸ πνεῦμα τῆς μετανοίας ὡς ἐμφαίνεται εἰς τὸ Τριψιδιον.

4. Ὁ Τρόπος τῆς Ἐρεῦνης.

Χωρὶς προκατάληψιν, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰ ἀποτελέσματα μιᾶς τοιαύτης ἐρεῦνης, διερωτήσαμεν ἐξ ἀφορμῆς, «Ποῖον εἶναι τὸ ἠθικὸν περιεχόμενον τοῦ Πεντηκοσταρίου;» Ἄν καὶ εἶναι λειτουργικὸν βιβλίον, ὡς εἶδομεν ἀνωτέρω, τὸ δογματικὸν ὑπόβαθρον καὶ ὁ στενὸς σύνδεσμος μετὰ τὴν λατρείαν καὶ ζωῆς γενικῶς ὑπόσχοντο ὅτι τὸ Πεντηκοστάριον θὰ ἔπρεπε νὰ ἔχη ποιὸν τι

16. Βαρθολομαίου Κουτλουμουσιάνου τοῦ Ἰμβρίου, Πρόλογος εἰς τὴν Ἐκδοσιν τοῦ Πεντηκοσταρίου τοῦ ἔτους 1836 καὶ ἀνατυπωθεῖσα εἰς Πεντηκοστάριον (Ἀθῆναι, Μιχαὴλ Ι. Σαλιβέρου, 1916), σ. στ'-ζ'.

ἠθικὸν περιεχόμενον. Εἶναι προφανές ὅτι ὁ σκοπὸς μας δὲν ἦτο νὰ εὑρωμεν ἐπιστημονικὴν ἔκθεσιν τῆς ἠθικῆς εἰς τὸ Πεντηκοστάριον, ἀλλὰ μᾶλλον, πόσα ἐκ τῶν θεμάτων τῆς ἠθικῆς θὰ ἦτο δυνατόν νὰ εὑρεθοῦν ἀναφερόμενα ἔστω καὶ ἀμυδρῶς εἰς αὐτό. Δηλαδή, κατὰ πόσον ἀπλῶς ἐκφράζει τὴν παραδεδεγμένην διδασκαλίαν τῆς Ἐκκλησίας περὶ ἠθικῆς ἢ ἔστω κατὰ πόσον εὐρίσκονται ἠθικὰ στοιχεῖα ἰδιαιτέρως τονιζόμενα εἰς τὸ κείμενον. Ἐν ἄλλαις λέξεσι τὸ ἐρώτημα εἶναι· ὑπάρχουν σημεῖα ὅπως ἰδιάζοντα εἰς τὴν ἠθικὴν διδασκαλίαν τοῦ Πεντηκοσταρίου; Αἱ ἐρωτήσεις αὗται ἀποτελοῦν τὸν κύριον μοχλὸν ὡς πρὸς τὰς βασικὰς προϋποθέσεις τῆς ἐρεύνης ταύτης, ἢ ὅποια ἀπλῶς συνίσταται εἰς τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ κειμένου καὶ τὴν κατάταξιν τῶν σχετικῶν ὕμνων ἢ τμημάτων αὐτῶν κατὰ θέματα ἀφορῶντα τὴν ἠθικὴν. Παρουσιάζομεν, λοιπόν, εἰς τὴν μελέτην ταύτην ἀπλῶς μίαν κατάταξιν τοῦ ἠθικοῦ περιεχομένου αὐτοῦ κατὰ γενικὰ τμήματα καὶ ἐπισυνάπτομεν ἐν σύντομον καὶ γενικὸν συμπέρασμα περὶ τοῦ ἠθικοῦ περιεχομένου τοῦ Πεντηκοσταρίου.

Α'. ΔΟΓΜΑΤΙΚΑΙ ΠΡΟΥΠΟΘΕΣΕΙΣ ΤΗΣ ΗΘΙΚΗΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ ΤΟΥ ΠΕΝΤΗΚΟΣΤΑΡΙΟΥ

Γενικῶς ὁ ἀναγνώστης τοῦ Πεντηκοσταρίου συντόμως ἀντιλαμβάνεται ὅτι οἱ συγγραφεῖς αὐτοῦ εἶναι διαπεποτισμένοι μὲ τὴν Χριστιανικὴν πίστιν καὶ ἡ ἔκφρασις τῆς λατρείας πρὸς τὸν Θεὸν κατὰ τὸ πλεῖστον σαφῶς ἐμπνέεται ἀπὸ τὴν πίστιν ταύτην. Τὰ δόγματα τῆς Ἐκκλησίας περὶ Θεοῦ, Τριάδος, Δημιουργίας, καὶ δὴ τοῦ ἀνθρώπου, Προπατορικοῦ Ἀμαρτήματος, Ἰησοῦ Χριστοῦ, Ἀπολυτρώσεως, Κρίσεως τοῦ Κόσμου καὶ τῆς πέραν τοῦ τάφου ζωῆς ἀποτελοῦν τὸ ὑπόβαθρον τοῦ Πεντηκοσταρίου. Θὰ ἦτο δυνατόν, μολοντί ἐνταῦθα δὲν εἶναι ἡ ἀρμόζουσα θέσις, νὰ σχηματισθῇ ἐν σχεδιάγραμμα τῆς Δογματικῆς Διδασκαλίας τῆς Ἐκκλησίας ἐκ τῶν ὕμνων τοῦ Πεντηκοσταρίου. Ἐξ ὅλων αὐτῶν ὅμως τῶν κεφαλαίων τῆς Δογματικῆς, ὠρισμένα ἐξ αὐτῶν ἔχουν ἰδιαιτέραν σημασίαν διὰ τὴν ἠθικὴν καὶ εἰς αὐτὰ πρέπει νὰ ἐπιστήσωμεν τὴν προσοχὴν μας.

Τὸ πρῶτον σημεῖον τὸ ὁποῖον προκαλεῖ ἰδιαιτέραν ἐντύπωσιν ἀπὸ ἠθικῆς ἐπόψεως, ἐκ τῆς μελέτης τοῦ δόγματος περὶ Θεοῦ εἶναι τὸ ζήτημα τῆς θείας Θελήσεως. Ἄν δὲ παρουσιασθῇ ὡς τελείως ἐλευθέρα, θὰ ἀντανაკλᾷ τὴν βασικὴν Ὁρθόδοξον πεποίθησιν περὶ τῆς ἀπολύτου ἐλευθερίας τῆς Θείας Βουλῆσεως καὶ οὕτως θὰ δίδῃ τὴν ἀπάντησιν τῆς Ἐκκλησίας εἰς τὴν ἐρώτησιν «πόθεν τὸ ἀγαθόν;»¹⁸. Τὴν ἔκφρασιν ταύτην περὶ Θείας Βουλῆσεως θὰ ἐξετάσωμεν καὶ ἐν σχέσει πρὸς τὸν Θεάνθρωπον, διότι τονίζει καὶ τὸ ἀπαραίτητον τῆς ἐλευθερίας τῆς βουλήσεως εἰς τὸν ἠθικῶς πράττοντα. Ἀκολουθῶν, τὸ σωτήριον ἔργον τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ ὠρισμένα ἐκ τῶν ἀποτελεσμάτων αὐτοῦ θὰ ἐξετασθοῦν εἰς ὅτι ἀφορᾷ εἰς τὴν ἠθικὴν. Καὶ τέλος, ἡ διδασκαλία περὶ Κρίσεως θὰ ἐρευνηθῇ ὡς παρουσιάζεται εἰς τὸ Πεντηκοστᾶριον, ἐξ ἠθικῆς βεβαίως ἐπόψεως.

1. Ἡ Θεία Θέλησις.

Τὸ αὐτεξούσιον τοῦ Θεοῦ, ὡς Τριάδος, ὡς ἤδη ἀνεφέρθη, μᾶς ἐνδιαφέρει ἀπὸ ἠθικῆς πλευρᾶς, ἐπειδὴ μᾶς δίδει τὴν πηγὴν ὅλων τῶν πράξεων τοῦ Θεοῦ καὶ μάλιστα τῶν ἠθικῶν παραγγελμάτων Αὐτοῦ· δηλαδή, τὴν Θείαν Βούλησιν.

18. Ἴδε Ἰωάννου Ῥωμανίδου, Τὸ Προπατορικὸν Ἀμάρτημα (Ἀθήναι, 1957) καὶ Vladimir Lossky, The Mystical Theology of the Eastern Church (London, Jsame Clarke & Co., 1957).

Ἔχει νὰ ἀναφέρῃ τι τὸ Πεντηκοστάριον περὶ τοῦ θέματος τούτου; Εἰς τὸν ὄρθρον τῆς Κυριακῆς τῆς Σαμαρείτιδος ὑπάρχει τὸ ἐξῆς τροπάριον·

*Πατέρα προάναρχον, Υἱὸν συνάναρχον ὑμνοῦμεν, Πνεῦμα τὸ ἅγιον, Θεὸν ἕνα τὰ τρία, ἀσύγχυτον, ἄτμητον, δημιουργὸν τῶν ἀπάντων, ὁμοδύναμον κράτος αὐτεξούσιον...*¹⁹

Τὸ Δοξαστικὸν αὐτὸ μᾶς ἐνδιαφέρει ὄχι μόνον διότι χαρακτηρίζει τὴν Ἁγίαν Τριάδα ὡς «ὁμοδύναμον κράτος αὐτεξούσιον», ἀλλὰ καὶ διότι ἀμέσως μετὰ τὴν μνεῖαν τῆς Τριάδος ἀναφέρεται τὸ γεγονός ὅτι «τὸ κράτος αὐτεξούσιον» εἶναι «δημιουργὸν τῶν ἀπάντων». Ὡς αὐτεξούσιος δημιουργικὴ δύναμις, ἡ Ἁγία Τριάς δὲν περιορίζεται ἀπὸ ἕτεραν ἀρχήν, δύναμιν, ὑπαρξίν ἢ κανόνα καὶ ὡς ἐκ τούτου ὁ κόσμος καὶ οἱ φυσικοὶ καὶ ἠθικοὶ νόμοι οἱ ὅποιοι διέπουν αὐτὴν ἐκπηγάζουν ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ δὲν ἔχουν τὴν ἀρχὴν των εἰς ἄλλην ἐνδεχομένην πηγὴν ὡς τὸν δῆθεν ὑπάρχοντα «Αἰώνιον Νόμον» τῆς Σχολαστικῆς Θεολογίας²⁰.

Τὸ Πεντηκοστάριον ἐν συνεχείᾳ σημειοῖ ὅτι τὰ τρία πρόσωπα τῆς Ἁγίας Τριάδος ἐνεργοῦν μαζὺ καὶ ἐξασκοῦν τὴν θείαν βούλησιν ὁμοῦ:

*Ἰσόροπον τὴν δύναμιν ὡς ἔχουσα, Τριάς ἡ ὑπερούσιος, ἐν ταυτότητι βουλήσεως μονὰς πέφυκας, ἀπλῆ καὶ ἀδιαιρέτος...*²¹

Ὡς ἐκ τούτου συμπεραίνομεν ὅτι τὰ ἠθικὰ παραγγέλματα ἐπίσης διατάσσονται «ἐν ταυτότητι βουλήσεως» καὶ ὅτι δὲν δύναται τις νὰ ὀμιλῇ περὶ ἠθικῆς διδασκαλίας ἐνὸς προσώπου τῆς Ἁγίας Τριάδος ὡς τι διαφέρουν ἀπὸ τὴν ἠθικὴν διδασκαλίαν ἑτέρου προσώπου. Ὅταν, δηλαδή, ὁ Υἱός, ὁ Ἰησοῦς Χριστός, ὀμιλεῖ ἠθικῶς, δὲν διαφέρει ἀπὸ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Πατρὸς ἢ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Ὅθεν συνάγεται ὅτι ἡ ἠθικὴ διδασκαλία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, τῶν Εὐαγγελίων καὶ τῶν Ἐπιστολῶν (Ἀποστόλων) εἰς τὸ Πεντηκοστάριον

19. Πεντηκοστάριον (Ἀθήναι: Μιχαὴλ Ι. Σαλιβέρου, 1916), Κυριακὴ Σαμαρείτιδος, "Ὁρθρος, Κανὼν Σαμαρείτιδος, Ὡδὴ ἡ', Δοξαστικόν, σ. 119Α. Ἀπὸ τοῦδε καὶ ἐξῆς αἱ παραπομπαὶ θὰ γίνονται μόνον μὲ τὴν ἀναφορὰν τῆς ἡμέρας, τῆς τελετῆς, τῆς ἀκριβοῦς θέσεως τοῦ ἀναφερομένου τροπαρίου ἐν τῇ τελετῇ, καθὼς καὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῆς σελίδος καὶ τῆς στήλης (Α-ἢ Β) ἐν τῇ ὡς ἂν ἐκδόσει.

20. "Ἴδε Βιθηναίου, "Ἐλεγχος Ψευδωνύμου Γνώσεως, Α' κβ', 1, ἐνθα λέγει: «Δὲν ὑπάρχει ἄλλος Θεός, οὔτε ἄλλη πρώτη ἀρχή, οὔτε δύναμις, οὔτε πληρωμα». Ἐπίσης, "Ἐλεγχος, Β', β', 1 καὶ Β', α' 2. Εἰς Β' ε' 4 λέγει: «Δὲν ἀρμόζει νὰ λεχθῇ περὶ τοῦ Θεοῦ τοῦ παντὸς ἐπ' ὅσον εἶναι ἐλεύθερος καὶ ἀπεριόριστος, ὅτι ὑπῆκετο εἰς τὴν ἀνάγκην... ἄλλως, ἡ ἀνάγκη, εἶναι μεγαλύτερα καὶ βασιλικωτέρα τοῦ Θεοῦ...».

21. Κυρ. Θωμᾶ, Μεσονυχτικόν, Ὡδὴ στ', σ. 26Β-27Α.

ριον ἀποτελοῦν μίαν διδασκαλίαν ἐν ἀμέσῳ συνοχηῖ (ἔστω καὶ ἐξελισσομένην) καὶ ἔχουσιν μίαν καὶ τὴν αὐτὴν πηγὴν, τὴν Θεϊαν Βούλησιν.

Ἡ ἀγαθὴ Τριάς, ἐν τῇ ἀγαθότητι τῆς βουλήσεώς της, ὡς μονὰς ἐδημιούργησεν ἐξ οὐκ ὄντων τὰ πάντα. «Σὺ πάντας τοὺς αἰῶνας τῇ βουλήσει σου, ὡς ἀγαθὴ ὑπέστησας, ἐξ οὐκ ὄντων ἀκατάληπτε Τριάς...»²².

Ἡ ἀγαθότης ἐπομένως τῆς βουλήσεως τοῦ Θεοῦ ἐκπηγάξει ἐξ ἑαυτοῦ καὶ ἡ βούλησις Αὐτοῦ εἶναι ἀγαθὴ. Οὕτω τὸ Πεντηκοστάριον παρουσιάζει τὴν Ἀγίαν Τριάδα 1) ὡς ἐλευθέρως καὶ αὐτεξουσίως πράττουσαν καὶ ὀρίζουσιν τὰ πρακτέα καὶ φευκτέα, 2) ὡς παρουσιάζουσιν μίαν ἠνωμένην ἠθικὴν διδασκαλίαν, ἔστω καὶ ἐξελισσομένην, καὶ 3) ὡς ταυτόσημον μὲ τὸ ἀγαθόν.

Πολλάκις βλέπομεν εἰς τὸ Πεντηκοστάριον καὶ τὴν ἔμφασιν περὶ τῆς βουλήσεως τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἰδίως ἐν σχέσει πρὸς τὸ ἀπολυτρωτικόν Του ἔργον. Καὶ ἐδῶ, ἡ «ἀνάγκη» ἀποκρούεται. Οὕτως, ψάλλει τὸ Πεντηκοστάριον πρὸς τὸν Χριστόν· «ἐτέχθης, ὡς αὐτὸς ἠθέλησας· ἐφάνης ὡς αὐτὸς ἠβουλήθης»²³. Καὶ «αὐτεξουσίως (ὁ Χριστός) θέλει καὶ ἐνεργεῖ ὡς ἄνθρωπος»²⁴. «Τὸ πλανηθὲν πρόβατον εὐρῶν (ὁ Χριστός) τῷ πατρὶ προσαγάγη καὶ τῷ ἰδίῳ θελήματι ταῖς οὐρανίαις συνάψῃ δυνάμεσι»²⁵. «Σταυρὸν καὶ ὑπομείνας, τῇ ταφῇ παρεδόθη, ὡς αὐτὸς ἠθέλησεν»²⁶. «Σὲ δοξάζομεν Κύριε, τὸν ἐκουσίως δι' ἡμᾶς ὑπομείναντα»²⁷. «βουλήσει σταύρωσιν θάνατον ὑπέμεινε»²⁸. «ἐκὼν ἐτάφη»²⁹. «αὐτὸς ἀνέστη αὐτεξουσίως ὁ Θεός»³⁰. «Σωτὴρ μου τὸ ζῶν τε καὶ ἄθυτον ἱερεῖον ὡς Θεός, σεαυτὸν ἐκουσίως προσαγαγὼν τῷ πατρὶ, συνανέστησας, παγγενῆ τὸν Ἀδὰμ, ἀναστὰς ἐκ τοῦ τάφου»³¹. καὶ ἐν κατακλιθεὶς, «...ἅπαντα γὰρ δρᾷς Χριστέ, μόνῳ τῷ βούλεσθαι...»³².

Οὕτως τονίζεται τὸ αὐτεξούσιον τῆς δράσεως καὶ θελήσεως τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς ἅλας τὰς ἐκφάνσεις τοῦ ἀπολυτρωτικοῦ ἔργου, καὶ κατοχυρώνεται ἡ Ὁρθόδοξος διδασκαλία περὶ τοῦ θείου αὐτεξουσίου ἀπαραβιάστως καὶ ἐλευθέρως τελούντος καὶ ἐντελλομένου τὰ πρακτέα καὶ φευκτέα ἀνευ οὐδεμιᾶς βίας ἢ ἀνάγκης.

22. Αὐτόθι, σ. 27Α.

23. Πέμπτη εἰς Ἀναλήψεως, Ἑσπερινός, Ἀπόστιχα, σ. 167Α.

24. Κυρ. Ἀγ. Πάντων, Μικρὸς Ἑσπερινός, Δοξαστικὸν τῶν Στιχηρῶν, σ. 234Β.

25. Τρίτη Διακαιν., Ὁρθρος, Θεοτοκίον, σ. 13Β.

26. Πάσχα, Ἑσπερινός, Ἀναστάσιμα Στιχηρά, 9Α.

27. Αὐτόθι.

28. Παρασκευὴ Διακαιν., Τὸ Ἑσπέρας, Στιχηρά, σ. 22Α.

29. Τρίτη Διακαιν., Ὁρθρος, Στιχηρά Ἀναστάσιμα, σ. 12Α.

30. Κυρ. Μυροφόρων, Ὁρθρος, Αἶνοι, σ. 59Β.

31. Αὐτόθι, Κανὼν, Ὠδὴ στ', σ. 54 Β.

32. Κυρ. Πατέρων, Κανὼν, Ὠδὴ η', σ. 190Α.

2. Τὸ Σωτήριον Ἔργον τοῦ Χριστοῦ.

Δὲν πρόκειται ἐναυθὰ νὰ ἐκθέσωμεν τὴν ἔλλην σωτηριολογικὴν διδασκαλίαν τοῦ Πεντηκοστάριου, ἀλλ' εἶναι ἀναγκαῖον ἀπὸ ἐπόψεως ἠθικῆς νὰ σκιαγραφήσωμεν τὸ ἀπολυτρωτικὸν ἔργον τοῦ Χριστοῦ, ὡς παρουσιάζεται ἐν τῷ Πεντηκοστάρει, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἠθικὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ.

Ὁ ἄνθρωπος ἐπλάσθη ὑπὸ τοῦ Θεοῦ καθ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν Αὐτοῦ. Τὸ Πεντηκοστάριον παρουσιάζει τὸν μόλις θεραπευθέντα τυφλὸν ὡς «τὴν τούτου ἰδὼν εἰκόνα, καθ' ὁμοίωσιν πεπλασμένην»³³. Ἀλλὰ ὁ ἄνθρωπος ἡμάρτησε, ἡ κατάστασις αὐτῆ χαρακτηρίζεται ὑπὸ τοῦ Πεντηκοστάριου ὡς «τὸ κατάκριμα τῆς ἀνθρωπότητος»³⁴. Ἀναφέρεται εἰς τὴν «καταφθαρεῖσαν φύσιν τοῦ γένους, ἡμῶν»³⁵, εἰς «τὸν τὴν φύσιν ἡμῶν τυραννήσαντα Διάβολον»³⁶, εἰς «τὸν πλανώμενον ἄνθρωπον»³⁷, εἰς «τὸ κέντρον τῆς ἀμαρτίας»³⁸, «τὴν ἑαυτοῦ εἰκόνα...φθαρεῖσαν τοῖς πάθεσιν»³⁹. Ἀλλ' ὁ ἄνθρωπος δὲν ἐπρόκειτο νὰ παραμείνῃ εἰς τὴν κατάστασιν ταύτην διὰ παντός, διότι «ὑπάρχει Θεοῦ Υἱός, τοῦ σφύζοντος τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων», καὶ «τοῖς πεσοῦσι παρέχων ἀνάστασιν»⁴⁰. Ὁ Χριστὸς ἐνηθρώπησε, «ἔϊνα τὴν ἑαυτοῦ ἀναπλάσῃ εἰκόνα»⁴¹ καὶ «αὐτὸς γὰρ λυτρωτῆς ἐστί καὶ σωτὴρ τῶν ψυχῶν ἡμῶν»⁴². Εἰς τὸν Ὁρθρον τῆς παραμονῆς τῆς Ἀναλήψεως, εὐρίσκεται τὸ ἐξῆς τροπάριον· «Ἡ πρὶν τῆ ἀμαρτία, κατάκριτος φύσις ἡμῶν Παμβασιλεῦ, τῇ προσλήψει ἠλέηται...»⁴³

Ὁ Χριστὸς ἐπέτελεσε τὸ ἔργον τῆς Ἀπολυτρώσεως καὶ ὡς Προφήτης καὶ Κύριος, ἀλλὰ ἰδίως ὡς Μέγας Ἀρχιερεὺς διὰ τοῦ Σταυρικοῦ Του Θανάτου καὶ τῆς Ἀναστάσεώς Του· ἀλήθεια ἐκφραζομένη θαυμασίως εἰς τὸ ἐξῆς τροπάριον ἀπὸ τὸν ἑσπερινὸν τῆς Κυριακῆς τοῦ Πάσχα:

*Ἐν τῷ Σταυρῷ σου κατήργησας τὴν τοῦ ξύλου κατάραν·
ἐν τῇ ταφῇ σου ἐνέκρωσας τοῦ θανάτου τὸ κράτος· ἐν
δὲ τῇ ἐγέρσει σου ἐφώτισας τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων·
διὰ τοῦτο σοὶ βοῶμεν· Ἐδεργέτα Χριστέ, ὁ Θεὸς ἡμῶν,
δόξα σοι⁴⁴.*

33. Τρίτη Μετὰ τὴν τοῦ Τυφλοῦ, Ὁρθρος, Κάθισμα, σ. 150B.

34. Κανὼν, Ὡδὴ ε' σ. 156A.

35. Κυρ. Παραλύτου, Ὁρθρος, Ἀναστάσιμον Κάθισμα, σ. 76B.

36. Τετάρτη, Διακαιν., Ὁρθρος, Αἶνοι, σ. 14A.

37. Πάσχα, Ἐσπερινός, Στιχηρά, σ. 9A.

38. Τετάρτη Διακαιν., Ἐσπερινός, σ. 14A.

39. Τρίτη Διακαιν., Ἐσπερινός Θεοτοκίον, σ. 13B.

40. Πάσχα, Ὁρθρος, σ. 7B.

41. Τρίτη Διακαιν., Ἐσπερινός, σ. 13B.

42. Πάσχα, Ἐσπέρας, Στιχηρά, σ. 9B.

43. Τετάρτη Πρὸ τῆς Ἀναλήψεως, Ὁρθρος, Κανὼν Ἀναλήψεως, ᾠδὴ δ', σ. 155B.

44. Πάσχα, Ἐσπέρας, Στιχηρά, σ. 9B.

Ἡ Ἀνάστασις τοῦ Χριστοῦ ὅμως ὑμνεῖται κυρίως διὰ τὴν ἀναγέννησιν τοῦ ἀνθρώπου. Τὰ ἐξῆς ὀλίγα ἀποσπάσματα ἀποτελοῦν τεκμήριον τῆς βαρύτητος τῆς θέσεως τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ εἰς τὸ ἔργον τῆς Ἀπολυτρώσεως·

—Ὁ τοῖς πεσοῦσιν παρέχων ἀνάστασιν⁴⁵.

—Καὶ ἀναστὰς ἐκ νεκρῶν, ἔσωσέ με τὸν πλανώμενον⁴⁶.

—Ἡ ἀνάστασις σου Χριστέ Σωτὴρ ἄπασαν ἐφώτισε τὴν Οἰκουμένην, καὶ ἀνεκαλέσω τὸ ἴδιον πλᾶσμα⁴⁷.

—Θανάτῳ γὰρ πατήσας τριήμερος ἀνέστης, ἀφθαρσίαν παρέχων ἀνθρώποις⁴⁸.

—Διὰ τῆς Ἀναστάσεώς σου τὸ κέντρον τῆς ἁμαρτίας ἠμβλυνας⁴⁹.

—Τὸν πάλαι νεκρωθέντα ἄνθρωπον ἔσωσε, διὰ τῆς ἑαυτοῦ Ἀναστάσεως⁵⁰.

—Ἀναστὰς ἐκ νεκρῶν τὸν κόσμον ἠλευθέρωσας, ἐκ τῆς δουλείας τοῦ ἄλλοτρίου⁵¹.

—Λύσας τὰ κατάκριμα τῆς ἀνθρωπότητος Χριστὸς ἀνέστη καὶ ἀνελήφθη πρὸς τὰ οὐράνια⁵².

—Ἀναστάσεως ἡμέρα... ἐκ γὰρ θανάτου πρὸς ζωὴν... Χριστὸς ἡμᾶς διεβίβασεν...⁵³ καὶ

—Χριστὸς ἀνέστη ἐκ νεκρῶν, θανάτῳ, θάνατον πατήσας, καὶ τοῖς ἐν τοῖς μνήμασι ζωὴν χαρισέμενος⁵⁴.

Ἀνεφέρομεν πάντα ταῦτα, διότι φανερώνουν τὴν ἐπίδρασιν τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ ἐπὶ τῆς ἠθικῆς κυρίως ἐπόψεως τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς. Ἡ ἐπίδρασις τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ ἐπὶ τῶν πεσόντων, τῶν πλανωμένων, τῶν ἐν σκότει, τῶν ἐν πνευματικῷ καὶ ἠθικῷ θανάτῳ καὶ ἐπὶ τοῦ κέντρου τῆς ἁμαρτίας, ἐπὶ τῆς καταστάσεως τῆς δουλείας τοῦ ἄλλοτρίου, τοῦ κατακριμάτος τῆς ἀνθρωπότητος, ἀσχέτως ποίαν ἄλλην ἔννοιαν δύναται νὰ ἔχη, χωρὶς ἀμφιβολίαν ἀποτελεῖ σημαντικὴν προσφορὰν εἰς τὴν ἠθικὴν κατάστασιν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους καὶ εἰδικῶς εἰς τὸν πιστεύοντα ἄνθρωπον⁵⁵.

45. Πάσχα, Ὁρθρος, σ. 7B.

46. Πάσχα, Ἑσπέρας, Στιχηρά, σ. 9A.

47. Πάσχα, Ἑσπέρας, Στιχηρά, σ. 10A.

48. Τρίτη Διακαιν., Ἑσπερινός, Δοξαστικόν, σ. 13B.

49. Τετάρτη Διακαιν., Ἑσπερινός, Στιχηρά, 14A.

50. Παρασκευὴ Διακαιν., Ἑσπερινός, Στιχηρά, σ. 22A.

51. Σάββατον Διακαιν., Ὁρθρος, Αἶνοι, σ. 22B.

52. Τετάρτη, Πρὸ Ἀναλήψεως. Ὁρθρος, Κανών, Ὡδὴ ε', σ. 156A.

53. Πάσχα, Ὁρθρος, Κανών, Ὡδὴ Α', ὁ Εἰρμός, σ. 2A.

54. Πάσχα, Ὁρθρος, σ. 1B.

55. Ἴδε ἀνωτέρω, σ. 3-5.

Ὡς ἐκ τούτου, λοιπόν, βλέπομεν ὅτι τὸ Πεντηκοστάριαν εἰς τὴν ἐκφρασιν τῆς δογματικῆς πίστεως τῆς Ἐκκλησίας περὶ ἀνθρώπου καὶ τοῦ Ἀπολυτρωτικοῦ Ἔργου τοῦ Χριστοῦ ἔχει ἠθικὴν τινα χροιάν. Ποῖα εἶναι τὰ ἀποτελέσματα τοῦ Ἀπολυτρωτικοῦ Ἔργου εἰς τὴν ζωὴν τοῦ ἀνθρώπου ὁ ὁποῖος πιστεύει εἰς τὸν Χριστὸν καὶ τὸ ἔργον Αὐτοῦ; Γενικῶς εἰπεῖν, ἡ ὅλη ἠθικὴ ζωὴ εἶναι εἰς ἐκ τῶν πολλῶν ἀποτελεσμάτων τῆς ἐν Χριστῷ ἀπολυτρώσεως. Ἄλλ' ὑπάρχουν καὶ μερικά δόγματα σχετικὰ μὲ τὰ ἀποτελέσματα ἢ τοὺς καρποὺς τῆς Ἀπολυτρώσεως, τὰ ὁποῖα ἔχουν θετικὴν σχέσιν μὲ τὴν ἠθικὴν, ἀλλὰ δὲν εἶναι καθαρῶς ἠθικά. Στρέφομεν ἤδη τὴν προσοχὴν μας πρὸς αὐτά.

3: Δογματικὰ ἀποτελέσματα τοῦ ἀπολυτρωτικοῦ ἔργου τοῦ Χριστοῦ μὲ ἠθικὸν περιεχόμενον.

Ὁ Χριστὸς ὡς Νικητῆς παρέχει εἰς τὸν πιστὸν τὴν αἰσιοδοξίαν εἰς τὸν Χριστιανικὸν ἀγῶνα καὶ εἰς τὰς ἀντιξιώτητας τῆς ζωῆς⁵⁶. Ἡ ἀποψις αὕτη τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ δύναται νὰ θεωρηθῆ ὡς ἠθικὴ ἐπίδρασις τοῦ δόγματος τῆς Ἀναστάσεως ἐπὶ τοῦ ἠθικοῦ βίου τοῦ πιστοῦ.

Ἡ νικηφόρος αὕτη ἐπίδρασις ἐκπηγάζει, ἐν πρώτοις, ἐκ τῆς ἐκ νεκρῶν Ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ ἐκλαμβανομένης ὡς μεταβάσεως ἐκ τοῦ θανάτου εἰς τὴν ζωὴν:

*Ἀναστάσεως ἡμέρα, λαμπρυνθῶμεν Λαοί· Πάσχα Κυρίου
Πάσχα· ἐκ γὰρ θανάτου πρὸς ζωὴν καὶ ἐκ γῆς πρὸς οὐ-
ρανόν, Χριστὸς ὁ Θεὸς ἡμᾶς διεβίβασεν ἐπινίκιον
ἄδοντας⁵⁷.*

Ἀμέσως, μὲ τὸν Εἰρμόν τῆς α' Ὠδῆς τοῦ Κανόνος τοῦ Ὁρθρου τοῦ Πάσχα, οἱ σφζόμενοι ἀναγνωρίζουν τὴν Ἀνάστασιν τοῦ Χριστοῦ ὡς νίκην καὶ παρουσιάζονται ὡς ἐπαινοῦντες τὸν Χριστὸν μὲ ἐπινίκιον ὕμνον, ἐνῶ τοὺς μεταβιβάζει ἀπὸ τὸ κράτος τοῦ θανάτου πρὸς τὴν ζωὴν. Ὀλίγον κατωτέρω, εἰς τὴν ἰδίαν ἀκολουθίαν, λέγεται ῥητῶς: «ἀνέστης ὡς νικητῆς»⁵⁸.

~~Ἡ νίκη αὕτη ἐγένετο ἐπὶ τίνος; Ἐγένετο ἐναντίον τοῦ κράτους τοῦ ἠθικοῦ καὶ πνευματικοῦ θανάτου, ἐναντίον τῆς δυνάμεως τῆς ἀμαρτίας, ἐναντίον τῶν συνεπειῶν αὐτῶν ἐπὶ τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου. Πάντα ταῦτα συνοψίζονται εἰς τὴν λέξιν «Ἀδης». Οὕτως, τὸ Κοντάκιον τοῦ Πάσχα λέγει ἐν μέρει: «Εἰ καὶ ἐν τάφῳ κατήλθες ἀθάνατε, ἀλλὰ τοῦ Ἄδου καθεῖλες τὴν δύναμιν· καὶ ἀνέστης ὡς νικητῆς, Χριστέ ὁ Θεός...»⁵⁹. Καὶ εἰς τὸν Ἐσπερινὸν τῆς Πέμπτης~~

56. Ἴδε κατωτέρω σ. 35-39 ἐνθα ἡ ἀποψις αὕτη ἐξετάζεται ἐν ἐκτάσει.

57. Πάσχα, Ὁρθροῦ, Κανόν, Ὠδὴ α', Εἰρμός, β. 2Α.

58. Ἀδ:δθ, σ. 7B.

59. Αὐτόθι σ. 3Α.

τῆς Διακαινησίμου ἀναφέρεται ὡσάν νὰ ἦτο προεξησφαλισμένη ἡ νίκη αὐτῆ καὶ πρὸ τῆς Ἀναστάσεως. «Νίκην ἔχων, Χριστέ, τὴν κατὰ τοῦ Ἄδου, ἐν τῷ Σταυρῷ ἀνῆλθες...»⁶⁰.

Τὸ πρῶτον ἀποτέλεσμα ἐκ τῆς νίκης ταύτης διὰ τὸν πιστὸν εἶναι ἡ δημιουργία τοῦ συναισθήματος, ὅτι εἰς τὸν Χριστὸν θὰ εὕρη ὑποστήριξιν εἰς τὴν πάλην του «πρὸς τὰς ἀρχάς, πρὸς τὰς ἐξουσίας, πρὸς τοὺς κοσμοκράτορας τοῦ σκότους τοῦ αἰῶνος, τούτου, πρὸς τὰ «πνεύματα τῆς πονηρίας ἐν τοῖς ἐπουρανίοις»⁶¹. Οὕτως⁶², ὁ Χριστὸς εἶναι «...ὁ ὑπερασπιστὴς τῆς ζωῆς ἡμῶν...»⁶³. Καὶ τοῦτο γίνεται διότι πρῶτος

*Χριστὸς κατελθὼν πρὸς πάλην Ἄδου μόνος
Λαβὼν ἀνῆλθε πολλὰ τῆς νίκης σκόλα*⁶⁴.

Τὸ δεῦτερον ὄφελος ἐπὶ τῆς ἠθικῆς ζωῆς τοῦ πιστοῦ τὸ ἀπορρέον ἐκ τῆς νίκης τοῦ Χριστοῦ εἶναι ἡ δημιουργία εἰς τὸν πιστὸν τοῦ συναισθήματος θάρρους καὶ τῆς ἐκ τοῦ Χριστοῦ ἀπορροεῦσης προσωπικῆς δυνάμεως. Εἰς τὸν Ἑσπερινὸν τῆς Δευτέρας τῆς Διακαινησίμου ὁ Χριστὸς παρουσιάζεται ὁμιλῶν εἰς τοὺς πιστοὺς καὶ ἐνθαρρύνων αὐτούς: «...θαρσεῖτε, νῦν νενίκηκα· ἐγὼ εἰμι ἡ Ἀνάστασις, ἐγὼ ὑμᾶς ἀνάξω, λύσας θανάτου τὰς πύλας»⁶⁵. Καὶ παρὰ τὰς ἀδυναμίας τῶν πιστῶν, ἔχουν οὕτως τὴν βεβαίαν πεποίθησιν ὅτι ὁ Χριστὸς εἶναι ἡ πηγὴ τῆς προσωπικῆς τῶν ἰσχύος. «Κύριε, ἀμαρτάνων οὐ παύομαι· φιλάνθρωπις ἀξιούμενος, οὐ γινώσκω· νίκησόν μου τὴν πώρωσιν, μόνε ἀγαθέ...»⁶⁶. Οἱ δὲ ἐχθροὶ τοῦ πιστοῦ, ὁ θάνατος, οἱ ἄνομοι καὶ ὁ κόσμος» εὔρον τὴν καταστροφὴν τῶν μὲ τὴν Ἀνάστασιν τοῦ Χριστοῦ: «Οὕτως αἰσχυνηθῆτε ἄνομοι: ὁ Χριστὸς ἀνέστη, καὶ συνήγειρε νεκρούς, κράζων· θαρσεῖτε· νενίκηκα ἐγὼ τὸν κόσμον...»⁶⁷.

Ἡ Κ α τ ά ρ η σ ῖ ς τ ο ῦ θ α ν ά τ ο υ ε ἶ ν α ἰ ἡ ἄ λ λ η ἔ π ο ψ ῖ ς τ ῆ ς ν ῖ κ η ς τ ο ῦ Χ ρ ῖ σ τ ο ῦ. Ἡ καταστροφὴ τοῦ Θανάτου εἶναι ἐκ τῶν κυρίων ἀποτελεσμάτων τοῦ Ἀπολυτρωτικοῦ Ἔργου τοῦ Χριστοῦ. Τὸ Ἀπολυτίκιον τοῦ Πάσχα

*Χριστὸς ἀνέστη ἐκ νεκρῶν
Θανάτῳ, Θάνατον πατήσας
Καὶ τοῖς ἐν τοῖς μνήμασι
Ζωὴν χαρισάμενος...*

60. Πέμπτη Διακαιν., Ἑσπερινός, Στιχηρά, σ. 15B.

61. Ἐφεσίους 6:12.

62. Πέμπτη Μετὰ τὴν τῶν Πατέρων, Ὁρθρος, Κάθισμα, σ. 198B.

63. Τρίτη Μετὰ τὴν τοῦ Παραλύτου, Ὁρθρος, Κάθισμα, σ. 88B.

64. Πάσχα, Ὁρθρος, στίχοι Συναξαρίου, σ. 3B.

65. Δευτέρα τῆς Διακαιν., Ἑσπερινός, Στιχηρά, σ. 11B.

66. Κυρ. Τυφλοῦ, Ἑσπέρας, Ἀπόστιχα, σ. 147A.

67. Κυρ. Μυροφόρων, Ὁρθρος, Κανὼν Μυροφόρων, Ὡδὴ δ', σ. 53A.

συνοψίζει θαυμασίως τὴν ἀποψιν ταύτην. Εἰς τὴν ἰδίαν Ἐναστάσιμον Ἀκολουθίαν διακηρύττεται ὅτι «ἠγγέρθη ὁ Κύριος θανατώσας τὸν θάνατον» καὶ «Σταυρὸν γὰρ ὑπομείνας δι' ἡμᾶς, θανάτῳ θάνατον ὠλεσε»⁶⁸. Καὶ «Θανάτου ἐορτάζομεν τὴν νέκρωσιν»⁶⁹. Τὸ πρῶτον ἀποτέλεσμα αὐτῆς τῆς καταργήσεως τοῦ θανάτου εἶναι ὅτι ἡ δύναμις αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ πιστοῦ ἔχει καταστραφῆ. «Τοῦ Ἄδου καθεῖλες τὴν δύναμιν»⁷⁰ καὶ «τοῦ θανάτου τὸ κράτος κατήργησε»⁷¹. «Τῷ σῶ σταυρῷ, Χριστέ Σωτήρ, θανάτου κράτος λέλυται»⁷². «τοῦ θανάτου τὰ δεσμά, ὡς Θεὸς διέρρηξας»⁷³. καὶ «τοῦ θανάτου τὸ βασιλεῖον ἔλυσας»⁷⁴. Ὁ πιστός, ἐλεύθερος πλέον ἀπὸ τὴν δύναμιν, τὸ κράτος, τὰ δεσμά καὶ τὸ βασιλεῖον τοῦ θανάτου, δὲν κρατεῖται ὑπὸ τοῦ φόβου. Ἡ ὅλη εὐχὴ τοῦ Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου εἰς τὸ τέλος τῆς Θ. Λειτουργίας τῆς Ἐναστάσεως μὲ τὰ ἀλλεπάλληλα «ἐπικράνηθι» εἶναι ἐν τρόπαιον ἐναντίον τοῦ φόβου. Ἡ νίκη κατὰ τοῦ θανάτου εἶναι καὶ ἡ βᾶσις μιᾶς νέας εἰρήνης εἰς τὴν ζωὴν τοῦ πιστοῦ. «...τὸν θάνατον κατήργησας...εἰρήνευσον ἡμῶν τὴν ζωὴν...»⁷⁵. Καὶ τέλος, ἡ Ἐνάστασις τοῦ Χριστοῦ ἔδωκεν ἀφθαρσίαν εἰς τὸν πιστόν, ἐλευθερώσας αὐτὸν ἀπὸ τὴν φθορὰν τοῦ Θανάτου. Τὸ Ἐξαποστειλᾶριον τοῦ Πάσχα τονίζει καὶ τὰς δύο αὐτὰς πλευράς. «Ἄδὰμ ἐγείρας ἐκ φθορᾶς, καὶ καταργήσας θάνατον. Πάσχα τῆς ἀφθαρσίας τοῦ κόσμου σωτήριον»⁷⁶. Οὕτως ὁ Χριστὸς ὑμνεῖται ὡς ὁ τὸ «γένος δὲ ἀνθρώπων ἐκ φθορᾶς ἐλευθερώσας»⁷⁷ καὶ ἐν Αὐτῷ «ἀφθαρσίαν καὶ ζωὴν πάντες ἐλάβομεν»⁷⁸.

Ἡ ἔλλειψις τοῦ φόβου, ἡ εἰρήνη καὶ ἡ ἀφθαρσία ἀποτελοῦν ἀναγκαίαις προϋποθέσεις μιᾶς ἡθικῆς ζωῆς ἐν τῇ πραγματικῇ αὐτῆς ἐννοίᾳ, διότι μόνον ὡς ἐλεύθερος δύναται νὰ ἀποφασίξῃ καὶ νὰ ζῆ ἡθικῶς ὁ ἄνθρωπος.

Ὡς κατακλιεῖ εἰς τὰ περὶ τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς νίκης τοῦ Χριστοῦ κατὰ τοῦ θανάτου παραθέτομεν τὸν πλήρη δυνάμεως, ἀναγεννήσεως καὶ νικηφόρου πνεύματος ὕμνον τῆς ἀκολουθίας τοῦ Ὁρθροῦ τῆς Κυριακῆς τῶν Μυροφόρων, ὁ ὁποῖος ὕμνος συνοψίζει τὰς κινητηρίας αὐτὰς δυνάμεις τῆς χριστιανικῆς ἡθικῆς ζωῆς.

68. σ. 7B.

69. Αὐτόθι, σ. 4B.

70. Αὐτόθι, σ. 7B.

71. Πάσχα, Ἐσπέρας, Στιχηρά, σ. 9B.

72. Δευτέρα Διακαιν., Ἐσπερινός, Στιχηρά, σ. 11A.

73. Τρίτη Διακαιν., Ἐσπερινός, Στιχηρά, σ. 13B.

74. Αὐτόθι.

75. Πάσχα, Ὁρθρος, Αἶνοι, σ. 5A.

76. Αὐτόθι, σ. 5A.

77. Τρίτη Διακαιν., Ἐσπερινός, Στιχηρά, σ. 13B.

78. Αὐτόθι, Δοξαστικόν, σ. 13A.

*“Ολον καθελὼν τοῦ θανάτου τὸ κράτος ὁ Υἱὸς σου,
Παρθένε, ἐν τῇ αὐτοῦ Ἀναστάσει, ὡς Θεὸς κραταίως,
συνήψωσεν ἡμᾶς, καὶ ἐθέωσε· διὸ ἀνυμνοῦμεν αὐτὸν
εἰς τοὺς αἰῶνας”⁷⁹.*

Ἡ τελευταία Κρίσις τοῦ κόσμου ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ ἐπίσης ἐνέχει ἠθικὴν σημασίαν, διότι ἐπιβάλλει ἐσχατολογικῶς μίαν ἠθικὴν ἐρμηνείαν, ὅχι μόνον ἐπὶ τῆς προσωπικῆς ζωῆς τῶν πιστῶν, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῆς ἱστορίας τῆς ἀνθρωπότητος γενικῶς.

Ἡ ἑορτὴ τῆς Ἀναλήψεως τοῦ Χριστοῦ δίδει τὴν εὐκαιρίαν εἰς τοὺς ὑμνογράφους συγγραφεῖς νὰ τονίσουν τὴν Δευτέραν Παρουσίαν τοῦ Χριστοῦ καὶ τὴν Γενικὴν Κρίσιν τοῦ κόσμου, δεδομένου ὅτι τὸ Ἀποστολικὸν ἀνάγνωσμα διδάσκει· «οὕτως ἐλεύσεται, ὃν τρόπον ἐθεάσασθε αὐτὸν πορευόμενον εἰς τὸν οὐρανόν»⁸⁰. Οὕτως εἰς τὸν Ὅρθρον τῆς Πέμπτης τῆς Ἀναλήψεως οἱ ὕμνοι ὁμιλοῦν περὶ τοῦ Χριστοῦ, ὁ ὁποῖος «μετὰ σαρκὸς ἐκεῖθεν (οὐρανόθεν) πάλιν ἐρχόμενος, ὡς κριτῆς τῶν ἀπάντων καὶ Θεὸς παντοδύναμος»⁸¹, καὶ «οὗτος ἕξει πάλιν ἐπὶ γῆς, κρῖναι κόσμον ἅπαντα, ὡς κριτῆς δικαιοτάτος»⁸². Θὰ ἔλθῃ μὲ σκοπὸν «ἀποδοῦναι ἐκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ...» λέγει ἄλλοῦ⁸³.

Ὡς εἶδομεν καὶ ἀνωτέρω, ὁ Χριστὸς εἶναι «κριτῆς δικαιοτάτος» καὶ οὕτως δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς σκληρὸς πρὸς τοὺς ἀνόμους καὶ νὰ ἐμπνέῃ τὸν φόβον. Ἀλλὰ διὰ τοὺς πιστοὺς δούλους Αὐτοῦ ἡ κρίσις προκαλεῖ τὴν πρόγευσιν χαρᾶς.

*Ἀφράστῳ τῇ δόξῃ σου δταν ἔλθῃς φοβερός, κρῖναι τὸν
κόσμον ἅπαντα, ἐν νεφέλαις, εὐδόκησον λυτρωτά,
φαιδρῶς ὑπαντήσαι σοι οὖς γῆς προελάβον πιστοὺς
δούλους σου”⁸⁴.*

Ἐπομένως διὰ τὸν πιστὸν, διὰ τὸν ἀνήμοντα εἰς τὸν νέον Ἰσραήλ, ὁ κριτῆς Χριστὸς εἶναι ἀγαθός, καλὸς καὶ δίκαιος.

Κύριος, κριτῆς ἀγαθὸς τῷ οἴκῳ Ἰσραήλ.

Ἐπάγει ἡμῖν κατὰ ἔλεον αὐτοῦ.

Καὶ κατὰ τὸ πλῆθος τῆς δικαιοσύνης αὐτοῦ”⁸⁵.

79. Κυρ. Μυροφόρων, Ὅρθρος, Κανὼν τῆς Θεοτόκου, Ὡδὴ-η΄, 57Α.

80. Πράξεις 1:11.

81. Πέμπτη Ἀναλήψεως, Ὅρθρος, Ἰδιόμελον εἰς τὸν 50ὸν Ψαλμὸν σ. 168Β.

82. Αὐτόθι, Κανὼν, Ὡδὴ, ε΄ σ. 170 Β.

83. Σάββατον Μετὰ Ἀναλήψεως, Ὅρθρος, Δοξαστικόν, σ. 177Β.

84. Σάββατον τῆς Πεντηκοστῆς, Παννυχίς, Κανὼν, Ὡδὴ στ΄, σ. 202Α.

85. Πέμπτη τῆς Ἀναλήψεως, Μέγας Ἐσπερινός, Προφητεία (Ἡσαίας, Κεφ. 63.).

Δὲν ὑπάρχει, οὕτω ψυχικὴ ἀγωνία διὰ τὸν πιστόν. Ὑπάρχει μᾶλλον πίστις εἰς τὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ, διὰ τοὺς ἐν δικαιοσύνῃ ζῶντας πιστούς· «Δίκαιοι εἰς τὸν αἰῶνα ζῶσι καὶ ἐν Κυρίῳ ὁ μισθὸς αὐτῶν... διὰ τοῦτο λήφονται τὸ βασίλειον τῆς εὐπρεπείας...»⁸⁶. Καὶ κατὰ τὸν Ἑσπερινὸν τοῦ Ὑψουσαββάτου πρὸ τῆς Πεντηκοστῆς, μὲ πολὺ θάρρος καὶ ἐμπιστοσύνην ψάλλει τὸ Πεντηκοστὰριον ὑπὲρ τῶν ἐν πίστει κεκοιμημένων.

*Τῶν ἀπ' αἰῶνος σήμερον νεκρῶν, ἀπάντων κατ' ὄνομα,
μετὰ πίστεως ζησάντων εὐσεβῶς, μνήμην τελούντες
...αἰτοῦντες ἐκτενωῶς τούτους ἐν ὥρᾳ κρίσεως, ἀπο-
λογίαν ἀγαθὴν, δοῦναι αὐτῷ τῷ Θεῷ ἡμῶν, τῷ πᾶσαν
κρίνοντι τὴν γῆν, τῆς δεξιᾶς αὐτοῦ παραστάσεως
τυχόντα ἐν χαρᾷ ἐν μερίδι Δικαίων, καὶ ἐν Ἁγίῳ
κλήρῳ φωτεινῷ καὶ ἀξιόσους γενέσθαι τῆς οὐρανιας
βασιλείας αὐτοῦ»⁸⁷.*

Ἡ αἰσιοδοξία αὕτη ὅμως μετριοῦται ἀπὸ τὴν πραγματικότητα τῆς ἁμαρτίας εἰς τὴν ζωὴν τοῦ πιστοῦ. Καὶ ἂν τὸ πνεῦμα τῆς νίκης καὶ τῆς αἰσιοδοξίας ὑποβοηθεῖ τὸν Χριστιανὸν νὰ ζῆ καὶ νὰ ἀσκήθῃ θαρραλέως τὴν ἠθικὴν ζωὴν τοῦ πιστοῦ, ἐξ ἴσου ἀληθεύει ὅτι ὁ φόβος διὰ τὰς ἐλλείψεις του εἶναι κίνητρον πρὸς τὴν ἠθικὴν ζωὴν. Ἐν πρώτοις, ἡ δικαία κρίσις τοῦ Θεοῦ ἐπιβάλλει εἰς τὸν Χριστιανὸν τὴν ὀρθὴν ἀξιολόγησιν τοῦ ἑαυτοῦ του. «Ἐγὼ ὑπάρχω τὸ δένδρον τὸ ἄκαρπον, κατανύξεως καρπὸν μὴ φέρων τὸ σύνολον, καὶ τὴν ἐκκοπὴν πτοοῦμαι, καὶ τὸ πῦρ ἐκεῖνο δειλιῶ τὸ ἀκοίμητον...»⁸⁸. Ἡ μελέτη τῆς κρίσεως τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῶν ἁμαρτωλῶν δημιουργεῖ μίαν ὑγιᾶ ἐπιθυμίαν πρὸς διόρθωσιν καὶ πρὸς ἐπιτέλεσιν τῶν ἐντολῶν καὶ ἔργων τοῦ Θεοῦ ὡς παραστατικώτατα παρουσιάζει τὸ ἐξῆς τροπάριον·

*Ἀναλόγησαι ψυχῇ, πῶς παραστῶμεν τῷ κριτῇ
ἐπὶ βήματος φοικτοῦ, τίθενται θρόνοι φοβεροί, καὶ τῶν ἀν-
θρώπων αἱ πράξεις διελέγχονται. Τότε ὁ κριτῆς ἀν-
σώπητος. Ἐκεῖ τὸ πῦρ δεινῶς συμπαρίσταται, ὥσπερ
ἄγρια θάλασσα, σὺν ἡχῷ κατακαλῦψαι τοὺς πταίσαντας.
Ἀναλογίζου ταῦτα ψυχῇ μου, καὶ τὰ ἔργα σου εὐθυνα»⁸⁹.*

Τελικῶς, ἡ σκέψις περὶ τῆς μελλούσης κρίσεως ὀδηγεῖ τὸν πιστόν πάλιν εἰς τὴν ἀναγνώρισιν ὅτι ἔχει ἀνάγκη τῆς Θείας Χάριτος καὶ βοηθείας διὰ νὰ

86. Κυρ. Ἁγίων Πατέρων, Ἑσπερινός, γ' Ἀνάγνωσμα (Σοφία-Σολομῶντος, Κεφ. 5).

87. Σάββατον, Πρὸ Πεντηκοστῆς, Ἑσπερινός, Στιχηρά, σ. 199B.

88. Τρίτη Μετὰ τὴν τῶν Μυροφόρων, Ὁρθρος, Κάθισμα, σ. 62B.

89. Τρίτη Μετὰ τὴν τῆς Σαμαρείτιδος, Ὁρθρος, Κάθισμα, 124B-125A.

δυναθῆναι νὰ σταθῆ χωρὶς φόβον ἐνώπιον τοῦ Κριτοῦ ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ. Ἐπομένως, καὶ ἡ ἠθικὴ μας ζωὴ εἶναι ἀδύνατος χωρὶς τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ.

*Κριτοῦ καθεζομένου, καὶ ἀγγέλων ἐστῶτων σάλπιγγος
ἠχούσης, καὶ φλογὸς καιομένης, τί ποιήσεις ψυχὴ μου.
ἀπαγομένη εἰς κρίσιν; Τότε γὰρ τὰ δεινὰ σοι παρί-
στανται, τὰ κρυπτά σου ἐλέγχονται ἐγκλήματα· διὸ πρὸ
τέλους βόησον τῷ κριτῇ· ὁ Θεὸς ἰλάσθητί μοι καὶ
σῶσόν με⁹⁰.*

Οὕτω βλέπομεν ὅτι τὸ Δόγμα περὶ Μελλούσης Κρίσεως, εἴτε θεωρηθῆ αἰσιοδόξως ἢ ρεαλιστικῶς, χρησιμεύει ὡς κίνητρον εἰς τὴν ἠθικὴν ζωὴν καὶ ὑποβοηθεῖ αὐτήν.

Τὰ Δόγματα, λοιπόν, τῆς νίκης τοῦ Χριστοῦ κατὰ τοῦ ἠθικοῦ καὶ πνευματικοῦ μας θανάτου, ἡ διδασκαλία περὶ τῆς καταργήσεως τοῦ θανάτου καὶ ἡ μελέτη τῆς Μελλούσης Κρίσεως, ὡς ἀπορρέοντα ἐκ τοῦ Ἀπολυτρωτικοῦ Ἔργου τοῦ Χριστοῦ, συνδέονται στενῶς πρὸς τὴν ἠθικὴν ζωὴν τοῦ πιστοῦ ἐν τῷ Πεντηκοστίῳ καὶ παρέχουν καὶ προϋποθέσεις τῆς ἠθικῆς ἀναπτύξεως (ἡ νίκη τοῦ Χριστοῦ καὶ ἡ κατάργησις τοῦ Θανάτου), καθὼς καὶ κίνητρα θάρρους καὶ φόβου πρὸς τὴν ἠθικὴν ζωὴν (Μέλλουσα Κρίσις). Ἐν ὀλίγοις, τὰ ἀποτελέσματα ταῦτα τὰ προερχόμενα ἐκ τοῦ περὶ τῆς λυτρώσεως Δόγματος, χρησιμεύουν ὡς δογματικὸν πλαίσιον διὰ τὴν Χριστιανικὴν ἠθικὴν ζωὴν. Ἡ ἀποδοχὴ τοῦ Ἀπολυτρωτικοῦ ἔργου τοῦ Χριστοῦ, καὶ ὠρισμένων ἐκ τῶν δογματικῶν συνεπειῶν αὐτοῦ, ἀποτελοῦν τὴν δεοντολογικὴν, ψυχολογικὴν καὶ πνευματικὴν βᾶσιν τῆς ἠθικῆς ζωῆς διὰ τὸν Χριστιανόν.

(Συνεχίζεται.)

90. Τρίτη Μετὰ τὴν τοῦ Τυφλοῦ, Ὁρθρος, Κάθισμα σ. 150Α-Β.